

LUCIJA ŠTEPANČIČ

Jože Horvat: *Bela Lendava*. Mladika, 2002 (Zbirka Stopinje).

Že lep čas opažam, da je laže (včasih pa celo dosti bolj zabavno) pisati o slabih kot o dobrih knjigah. Tudi iz tega razloga sem pri *Beli Lendavi* ostala brez besed. Kar pa bi že tako ali tako, tudi če bi se branja lotila iz povsem civilnih razlogov. Človek pač ne pričakuje, da se bodo prav med knjigami, ki so mu na milost in nemilost izročene vsak mesec, tako nenadoma, brez opozorila, odprla vrata v otroštvo. Razorožujoča preprostost tega kratkega romana pomeni naravnost osupljivo premoč in tako bo še najbolje, da se pustite kar na mah začarati. Empatija deluje kot popoln pripovedni iluzionizem, bralec pa je odnešen naravnost v Prekmurje in prestavljen šestdeset let nazaj.

Zgodba, ki se odvija v neimenovani vasi blizu Lendave, pripoveduje o vojnem otroštvu dečka Mareka in se pričinja z nasilno mobilizacijo družinskega očeta. Nadaljevanje obvladujejo ženski glasovi in starčevske prikazni, predvsem pa seveda vsemogočno otroštvo: otroške igre in otroška pamet. Dejstvo, da ne gre za bralčevo otroštvo, pač pa, po vsej verjetnosti, za avtorjevo, ničesar ne spremeni. Čudno nepomembna je tudi drastična razlika, da v svojih najzgodnejših letih nisem (tako kot Marek) gledala bombnikov in nisem imela očeta, mobiliziranega v tuji vojski. Prav z lahkoto pa si zamislim, da bodo *Belo Lendavo* čez leta z veseljem brali tudi današnji otroci, ki bodo še toliko manj vedeli o drugi svetovni vojni, pač pa bodo še kar zaposleni s stvarmi, o katerih se moji in zgodnejšim generacijam niti sanjati ni moglo.

Pripovedna tehnika z diskretno spretnostjo vzdržuje hipnotičnost teksta. Občutek ljubeče empatije se vzpostavlja že z

zornim kotom pripovedovanja. Skriti tretjeosebni pripovedovalec se nadvse modro omejuje na dečkov zorni kot, izgubljena pokrajina otroštva zasije v polnem sijaju. Domala mitološka optika čudežno raztaplja vse, kar od zunaj določa posamezno otroštvo, zunanji svet pa kot da se ves pomanjša, samo da bi imel priložnost zasijati v otroških očeh. Kruta in grda resničnost se čudežno pritaji, na ta način jo je očitno mogoče pripraviti celo do dobrikanja. Pripovedni magiji so tako odprte vse možnosti. Fantičkov pogled pa s svojo nedolžnostjo mehča celo neizprosne danosti optičnih zakonitosti.

Fotografije in pisma so, enako kot molitev, ki si jo je – posebej za srečno vrnitev s fronte – izmislila prababica, predmeti neskončnega upanja in nemočnega zaklinjanja. Kruto preizkušana ljubezen je njihovo moč postoterila: Marek lahko verjame, da oče (ajt) na bojišču skozi navadno fotografijo gleda naravnost vanj, da spremlja vsak njegov korak. Tako zanesljivo kot babica skozi svoja nezmotljiva očala gotovo vidi sina tam daleč, od koder se ne vrnejo vsi. Nedoumljivo silo premorejo tudi pisma, ki jih dečko vidi potovati iz rok v roke – strmenje vanje priklicuje nasmeh in vzdihljaje treh generacij žensk. Prababica, babica in mamica se zdijo domala uročene od njih, od glasu, ki jih, skrit v belem kosu papirja, nagovarja, sprašuje in tolaži. Resničnost še ni razdeljena na verjetno in neverjetno, njene variacije v sanjah in ciganovi (vedeževalčevi) stekleni krogli so enako prepričljive. Figure treh generacij žensk, ki skrbijo za malčka, so sanjsko raztopljene in povečane v magičnih dimenzijah prvega plana, vojna pa se dogaja v nepredstavljivih daljavah, na zameglenih robovih vidnega polja, če že ne nekje povsem drugje, tako daleč, kot je za odrasle oddaljena in odtujena dežela domišljije. Tak je torej svet, ki ga vidi Marek, "stisnjen v objem tople roke".

Čas sicer "ni omahoval in je neutrudno prišteval dneve k dnevom", v romanu pa je vendar najbolj dejavna občutljiva struna brez letnice, kakršna je občasno zaznavna le v filmski muzikalnosti južnoevropskih narodov. Celoten zorni kot je podoben projekcijskemu platnu, na katerega se izlivajo podobe zunanjega sveta, ukrojene po meri notranjosti. V prav takem razpoloženju so zagledani tudi predimenzionirani vsakdanji predmeti: velika črna torba, seveda poštarjeva, s pismi s fronte, fotoaparat, ki "dela samo fotografije, na katerih so ljudje resni, včasih pa se držijo tudi na smeh." Ali pa "orjaški, prozoren trebuh zraka, breji od žuželk, ptic in letal." Velikanska češnja z gosto, temno senco do tal. Vrtna lopa, napolnjena z orodjem. In tako naprej. Figure odraslih, ki se premikajo v prvem planu, utegnejo, v drastičnih povečavah iz žabje perspektive, učinkovati arhetipsko, občutek brezčasnosti pa se stopnjuje tudi v dejstvu, da so v vasi ostali le ženske, starci in otroci. Pomanjkanje dejavnega, moškega elementa je izničilo vsako slutnjo premočrtne vsakdanjosti in podjetnosti, skrbno prikrita strah in tesnoba pa se podtalno stopnjujeta vse do fantastičnosti.

Po vsej verjetnosti vsak avtor sanjari, kako kritika pripravi do tega, da se med tacanjem po njegovi stvaritvi počuti kot slon med porcelanom. Jožetu Horvatu je v tem smislu nedvomno uspelo, njegova knjiga pušča vsakršne

komentarje daleč za sabo. Onkraj dobrega in zla pa ne sodi le zgodba, pač pa tudi avtorjeva drža. Neverjetna spontanost kar na krožniku prinese svet, kjer ni niti kritikov niti literarne mašinerije, bojevito in polemično razpoloženi pa se zavejo, da sami nimajo pojma, kdaj so bili izgnani iz raja. Avtor navsezadnje žanje, kar je sejal, in tako bo senzibilno napisana knjiga temu primerno sprejeta. Pri čemer bo tudi hitro jasno, da je nežnost do lastnih stvaritev vse redkejša lastnost. Kot da bi literarne osebe že davno tega obupale nad milostjo s strani pisateljev. Pa tudi bralci povečini nimajo nič proti, da se jih premetava kot avtomobile na najbolj selektivnih testiranjih. V marsičem spominjajo na rimsko občinstvo, ki v amfiteatru vztrajno tišči palce navzdol. Izjema, ki potrjuje pravilo, utegne biti prijetno presenečenje.

Omenila sem že, da je o dobrih, res dobrih knjigah težko pisati. Kaj takega morda ne velja za kvaliteto, kadar je v veliki meri tehnične narave, saj je o takih in drugačnih postopkih mogoče razpravljati v nedogled. Prav narobe pa je silno težko in nevhvaležno opisovati čustveno harmonijo, empatijo in magnetizem. Za tako redke ptice morda še premoremo senzorij, bistveno slabši pa bo besednjak (ki tako ali tako ne izhaja iz istega možganskega predela, da ne rečem iz istega sveta). Pač pa bo prijetna zapredenost pod pritiskom zapisovanja, izjavljanja in izrekovanja zašla v mučno prisilo in v najboljšem primeru spominjala na prebujanje iz sladkega dremeža. Na ta način je tudi pri *Beli Lendavi* skoraj odveč pojasnjevati prvotni vtis, saj je dovolj močan in samoza-dosten, da lahko živi brez apologetov. K pisanju se spravim kvečjemu zato, ker si knjiga zasluži kar najbolj iskreno priporočilo. Pa čeprav medijska obravnava še zdaleč ni isto kot fascinacija bralca posameznika. *Belo Lendavo* je treba – če še nisem bila zadosti jasna – enostavno prebrati. Ocenjevalska pozicija pa lahko tokrat brez škode obtiči v coni, kjer zatajijo vsa kritiška orodja (ali pa postanejo smešno nerodna). Tam, kjer pred razorožujoče preprostim otroškim pogledom odpove kritikov kompas, njegov Geigerjev števec, vseh vrst magnetne igle in alarmni signali.

Saj ne, da bi čustveno zavezanost pisca kar po dolgem in počez enačili s kvaliteto. Ampak le ... Jože Horvat nas pač zna pripraviti do tega, da prav staromodno zahrepenimo po srečnem koncu ... si napolnimo baterije. In to s kvalitetno literaturo. Kaj pa bi še hoteli več?